

Калермон

РОЗВИТОК У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НАВИЧОК МУЗИЧНОГО СПРИЙМАННЯ

Музика, мелодія, краса музичних звуків - важливий засіб морального та розумового виховання людини, джерело благородства серця і чистоти душі.

В. Сухомлинський.

Формування музичного сприймання школярів — провідна проблема сучасної музичної педагогіки. Це пояснюється тим, що сприймання музики лежить в основі всіх видів музичної діяльності дітей. Знаючи умови й закономірності його розвитку, вчитель може свідомо керувати процесом музичного виховання дітей, збагачувати в них естетичні почуття та художній смак.

Теоретичне дослідження проблеми та власний досвід роботи у школі дали змогу визначити, що необхідне для осягнення дітьми естетичних цінностей музичного мистецтва, а також опрацювати методику розвитку музичного сприймання.

Важливим і необхідним етапом навчання музики є емоційне реагування дитини, оскільки саме на цій основі стає можливим виділення в музичному звучанні інтонаційно-виражальних компонентів та оцінка їх взаємодії у створенні музичного образу твору.

У процесі ознайомлення з твором у слухача складається загальне перцептивно-емоційне враження від сприйнятого. Дослідження психологів

(О.Леонтьєв, Б.Теплов) показали, що вже на стадії безпосереднього сприймання музики, тобто на етапі емоційного реагування, у дітей спостерігається активна діяльність, що виявлена в реакціях і відповідях слухачів. Тому на цьому етапі важливим є формування у дітей навички розрізнення емоційних настроїв твору, за допомогою якої вони зможуть свідомо фіксувати почуття, настрої та “перекладати” їх на вербальну мову (тобто, мову слів).

Формування навички розрізнення настроїв музичного твору передбачає орієнтування дітей у світі естетичних емоцій, тому поступове освоєння дітьми естетичних модальностей (сумно, радісно, весело, поетично, святково, піднесено та ін.) є важливою складовою сприйняття музики та інших видів мистецтва — поезії, живопису.

Цю роботу необхідно починати вже з перших уроків.

До того ж програма з музики для I класу дає змогу залучати дітей до музичної діяльності, спрямовувати їхнє музично-естетичне виховання. Так, тема I чверті — “Які

Т. Дорошенко,

викладач Чернігівського педінституту

*Art and
EDUCATION*

Гадаю, між
нася вельми
жсена кон-
я, де пере-
і повинні
сто — діти.
ці, хочемо
уть дореч-
ми у ви-
ь педагогам

Вела бесіду

АВГОРОДНЯ.

сихолог. наук

новий
вана на
ховання
ворчого
чально-
я цієї
друку
орчого
класів”
дручник
тво. 4

Технології навчання і виховання

почуття передає музика” – розкриває емоційний зміст музики, характер різноманітних жанрів.

У роботі доцільно застосовувати методичний прийом “Створи образ”, коли дітям пропонується створення коротких оповідань до певної музичної теми. Розповіді учнів будуються на власних спостереженнях за змінами настрою в різних життєвих обставинах, за особливостями емоційного стану, викликаного музикою.

Слухаючи учнів, вчитель може, наприклад, запропонувати дітям розповісти про кішку – злу, хитру, хвору тощо. Ілюстративним матеріалом до цих бесід можуть бути музичні твори – російська народна пісня “Ходит Васька серенький”, пісня Т.Попатенка “Кошеня і цуценя”, тема Кішки із симфонічної казки С.Прокоф’єва “Петрик та Вовк”.

Як показує досвід, самостійний пошук ознак певного настрою та їх закріплення на прикладах життєвих ситуацій сприяє розширенню емоційного досвіду школярів, їхнього тезауруса, створює можливість для орієнтування дітей у настроях музичних образів.

Створення словесних описів сприймання емоційних настроїв твору потребує збагачення та розширення у школярів запасу слів.

Детальніше ознайомити зі світом естетичних емоцій слід на уроках, присвячених одному з визначених настроїв. На них доцільно створювати умови для одночасного сприй-

мання учнями творів різних видів мистецтва – музики та образотворчого мистецтва, музики і літератури. Корисним є завдання на передачу загального настрою музичного або літературного тексту, а також тих чи інших рис характеру персонажу засобами живопису – малюнками, ліпленням. Запитуючи: “Які кольори, на вашу думку, відповідають радості, суму, горю, злу, урочистості?”, “Чим відрізняються кольори “доброти” і “зла” тощо, звертаємо увагу дітей на зв’язок кольору і засобів художньої виразності з музичним образом.

Використання комплексного прийому з умовною назвою “Книжка – картинка – музика” під час проведення уроків настроїв диктує необхідність добору літературних, музичних та художніх творів відповідно до настрою, запропонованого темою уроку.

Наприклад, урок “Радісно” можна почати з читання вірша Л.Глібова “Веснянка”. Мета такого читання – дати поштовх виникненню радісного настрою; на якому можливо засвоїти радість як естетичну емоцію. Від того, як прочитає вірш учитель, залежить – створиться атмосфера, настрої або ні.

Під час бесіди з дітьми педагогу треба дізнатися, який настрій викликав вірш, в яких кольорах його можна передати, відтворити на малюнках, знайти на фортепіано звукові сполучення, які б нагадували ці малюнки, настрої прочитаного вірша.

Доцільно показати твори

образотворчого мистецтва, тематично близькі віршу “Веснянка” – “Весняний день” Ф.Манайла, “Перша зелень. Травень” І.Левітана, “Травневсь сонце” Ю.Мехоффера та інші. Порівнюючи їх зі своїми малюнками, школярі знаходять ті ж кольори.

Для слухання можна рекомендувати: “Ранок”, “Навесні” Е.Гріга, “Весна” – Концерт №1 – частина 1 із циклу Концертів для скрипки з оркестром “Пори року” А.Вівальді, “Пролісок” (“Квітень”) – “Пори року” П.Чайковського.

Втілення радісного настрою – загальна ідея наведених творів різних видів мистецтва, кожний з яких виражає його за допомогою специфічних для нього засобів. В поезії – це дієслівні конструкції, метафори, що відображають рух (“Весна прийшла”, “Кричать дівчатка й хлопчики”, “Все ожило”); в музиці – танцювальний ритм, радісне співпереживання автором того, що відбувається в природі; в образотворчому мистецтві – світлі, прозорі, теплі барви, присутність відчуття радості, захопленості, милування навколишньою красою.

Яскрава виразність віршів та картини допомагають дітям відчутти настрій, втілений у музичному творі. До того ж, використання різних видів мистецтва дає можливість показати органічне злиття музики з реальними життєвими подіями. Під час бесіди діти з’ясовують, що навесні людям стає веселіше, бо яскравіше світить сонце,

Технології навчання і виховання

теплішас, відбуваються свята (зустріч весни, 8 Березня, Великдень та ін.), багато співають, танцюють. Музика на святах весела, радісна, дзвінка, як і сама весна.

Проведення вчителем уроків настроїв ("Сумно", "Радісно", "Святково", "Постично" тощо) значно посилить чутливість учнів, сформує вміння розрізняти відтінки почуттів, переданих у художніх і, зокрема, музичних творах, розширить емоційно-естетичний досвід.

Практика показує, що під час вербального опису безпосереднього враження від прослуханого твору діти відчувають труднощі, висловлюючи судження. З метою розширення лексичного запасу школярів, розвитку в них уміння осмислювати свої переживання, відчувати їх глибину доцільно використовувати таблицю емоційно-естетичних визначень музики В. Ражнікова, вибираючи з переліку ознак ті, що на їх основі можуть описувати загальний настрій музики. Як тренувальні завдання доцільно використовувати такі:

- відібрати музичні твори, що мають схожий настрій;
- прослухати музичний твір, визначити його загальний настрій; використовуючи таблицю емоційно-естетичних визначень, виділити ознаки, які відповідають цьому настрою;
- відібрати до запропонованого поняття, яке відображає певний емоційний настрій, синоніми (наприклад: спокійний — дрімотний, сонливий, мирний тощо).

Засвоюючи основні емоційно-естетичні модальності, діти вбирають естетичну інформацію, збагачують естетичний досвід.

Емоційне реагування дитини на твір є тільки первинним і необхідним етапом процесу сприймання. Важливо, щоб школярі зміogli сприйняти не тільки емоційність твору, але і його образність, розвиток, сюжет, побудову, форму. Тому сприймання дітей необхідно спрямувати на інтонаційну, емоційно-сміслову суть музичної форми.

Музична фраза, мелодія, пі'са, навіть великий твір виростають з однієї, двох або кількох "зернин". У "зерні-інтонації" міститься зародок мелодії, ритму та інших елементів музичної мови, головне ж — характер музики. Властивістю музики є її часовий, плинний характер, і безпосереднє сприймання триває лише стільки, скільки звучить твір. Тому юні слухачі мають виділити найзначиміші інтонаційні елементи музики і пов'язати їх у певну логічну лінію. "Первинні інтонаційні комплекси" вони легко виявляють під час слухання музичного твору, який викликає в свідомості коло емоцій, дитина отримує можливість "розшифрувати" об'єктивний зміст твору.

Прийоми цієї роботи слід базувати на глибокій спорідненості музичної та мовної інтонацій, на близькості їх функцій. Навчившись виявляти в постично-мовному струмені смисловий та емоційний початок, настроїв, характерологічні компоненти

змісту, диференціювати словесний та звуковий матеріал мовлення, дитина здатна опанувати вмінням розрізняти будь-які інші звукові компоненти, наприклад, динаміку, висоту, тембр тощо.

Для опанування дітьми навичкою спостереження за інтонаційно-логічним розвитком можна проводити таку роботу:

- інтонаційні "вправи";
- інтонування речень, виявлення у них основної інтонації;
- гра "нишемо музику";
- демонстрування єдності інтонаційних особливостей різних художніх втілень явищ природи, навколишнього світу, образів тощо.

На початку цієї роботи можна нагадати дітям, що в житті зустрічаються різні настрої, почуття, характери. Розповісти про них чи визначити їх можна тільки за допомогою виразної мови. Запитати дітей: "Ви веселі?", "Ви задумливі?", "Ви бадьорі?", "Ви ласкаві?", відповідно до змісту питання змінюючи інтонаційне забарвлення. Учні повинні також в цьому настрої відповісти. Можна навмисно ставити питання з неправильною інтонацією для того, щоб діти зрозуміли її важливість для передачі змісту.

Пояснюючи учням термін "основна інтонація", важливо звернути увагу на те, що інтонація — маленька частка музики, в якій виявляється її характер. Коли ми чуємо таку інтонацію, то вже знаємо, яку музику можна з неї "виростити". Дітям можна запропо-

Технології навчання і виховання

увати "стати композиторами". Прослухавши ряд інтонацій, учні мають сказати, яку за характером музику можна написати на їх основі. Як приклади вчителю доцільно підбирати невеличкі фрази, що відрізняються за характером та жанровою належністю (пісенні, танцювальні, маршові).

Наприклад:

Доповнюючи це завдання, можна запропонувати декілька рядків з різних віршів, зокрема, визначити, які з них за характером відповідають більше до кожної із запропонованих музичних інтонацій.

Наприклад:

- 1) Женчикок-бренчикок влітає,
високо ніженьку підіймає.
- 2) Баю, баю, баю, бай,
Не лягай, мале, на край — ...
- 3) Гей, малята, гей, малята,
Станьмо в ряд, станьмо в ряд.

- 4) Тупу-тупу ногами,
Склопо тебе рогами.
- 5) Самотня ластівка на дроті
Одним одна, самотина.
- 6) Я біжу, біжу по гаю,
Я метелика ввіймаю.

З метою пізнання єдності інтонаційних особливостей різних художніх втілень однакових явищ природи, навколишнього світу, образів тощо дітям корисно запропонувати різні типи завдань: знаходження образно-поетичної єдності основних інтонацій різних художніх творів, що поєднані за будь-якими загальними ознаками (сюжет, жанр тощо).

Співставляючи задуми творів музики, літератури та образотворчого мистецтва, близькі за задумом, але різні за образним вирішенням, діти вчать знаходити не тільки сюжетні, а й внутрішні емоційно-інтонаційні зв'язки, дізнаються про значення виражальних засобів.

Формування наступного компонента навички спостереження за інтонаційно-логічним розвитком твору — стеження за розвитком основних інтонацій — передбачає створення таких умов сприймання музики, за яких діти могли б найважливіше прослуховувати, спостерігати й оцінювати процесуальність динамічного розвитку музичного образу.

Для відчуття специфічності руху в музиці, її тривалості в часі, жанрової природи, розвитку емоційних станів необхідно надати дітям можливість вираження природних почуттів у формі "вільного диригування", адже рух для них такий же природний, як і

дихання. Спостерігаючи за розвитком у музиці теми, учні мають передати в ходьбі, стрибках, у пластичних рухах основні інтонації та їх зміни в процесі розвитку музики. Головна увага має приділятися визначенню й передачі дітьми у рухах якнайбільше емоційно-виражальних інтонацій твору. Узгоджуючи свої рухи із звучанням музики, діти глибше і зосередженіше вслухаються в неї. Виразний рух не тільки передає вже сформоване переживання, він спонукає до роздумів щодо виразності елементів музичної мови.

Для систематизації емоційних станів, що виникли в процесі сприймання музики, доцільним є створення учнями графічної схеми розвитку основних інтонацій твору, яка є, з одного боку, схемою емоційно-образного розвитку музики, що сприйнята візуально, а з іншого — відображенням процесу мислення учня.

В основі графічного зображення має бути використання визначених спільно з дітьми моделей, які дають змогу фіксувати різні ознаки емоційного переживання музики (наприклад, позитивна або негативна ознака): колір олівця та напрям лінії вгору чи вниз; різні засоби вираження — регістр (положення лінії), динаміка (натиск олівця), темп (характер руху), звуковисотна лінія мелодії (напрямок лінії), ритмічна пульсація, акценти, загальні особливості часової організації музичного звучання (форма). Потім можна

Технології навчання і виховання

запропонувати їм такі завдання: а) дописати вже почату вчителем графічну схему інтонаційного розвитку твору; б) в неповно складену схему вписати ланки, яких не вистачає; в) виділити в схемі твору провідні інтонації (обвести їх), описати їх розвиток та засоби вираження.

Пропонуючи учням твір для слухання, вчитель звертає увагу на записану ним графічну модель розвитку емоційно-виражальних компо-

нентів образного змісту. Слухаючи цей твір, діти стежать за розвитком основних інтонацій, за змінами емоційних настроїв за графічною моделлю. Вчитель пояснює всі зміни настрою музики, посилаючись на графічне зображення, що полегшує сприймання школярів, а також дозволяє їм наочно простежити розвиток музичних інтонацій твору, тобто художнього образу.

Схема стане основою подальших роздумів школярів

над змістом твору. Таким чином, графічна схема розвитку твору є важливим засобом активізації уваги дітей у процесі сприймання музики.

Володіння дітьми навичками розрізнення емоційних настроїв твору та спостереження за його інтонаційно-логічним розвитком сприяє формуванню у школярів оцінних вражень від музики, забезпечує естетичне сприймання.

ІНФОРМАЦІЯ . РЕЦЕНЗІЇ . БІБЛІОГРАФІЯ .

Перевидано удосконалені програми з музики для 1 - 4 та 5 - 8 класів середньої загальноосвітньої школи, спрямовані на формування музичної культури учнів як невід'ємної частини духовної культури особистості. Оновлений зміст програм полягає в нетрадиційних підходах до вивчення народної музики, національного музичного фольклору зокрема. Це перш за все не сукупність видів та жанрів, як це було раніше, а сприймання народного мистецтва як цілісного феномену, що дає уявлення про сутність людини, її духовність, про красу і гармонію доквілля. Програми рекомендуються Міністерством освіти України для використання у новому навчальному році як орієнтовні:

1. Програма для середньої загальноосвітньої школи. 1 - 4 класи.

Музика. - К.: Перун, 1996.

2. Програма для середньої загальноосвітньої школи. 5 - 8 класи.

Музика. - К.: Перун, 1996.

Відповідно до програм авторами (О.Ростовський, Р.Марченко, З.Бервецький, Л.Хлебникова) створено поурочні методичні розробки для вчителів та фонохрестоматію для 1 - 4 класів.

Готується фонохрестоматія для 5 - 8 класів.